VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR
(AUTONOMOUS)
2019-20
Department of Geography

Date: 18/10/2019

NOTICE

All the students of B.A.III (Geography) are here by informed that, department of Geography will Conduct the unit test of Economic Geography on 22-10-2019. The unit test is compulsory to all students.

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR ESTD JUNE 1964 (Autonomous)

(H. P. Patil)

Head
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY
VIVEKANAND COLLEGE,
KOLHAPUR.

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR
(AUTONOMOUS)
2019-20
Department of Geography
B.A. III Sem - V

Geography Paper No-VIII

Economic Geography

Unit Test

Date 22/10/2019 **Total Marks: 10**

Sr. No.	Name of Student	Roll No	Marks
1	Mangesh Pandurang More	5716	10
2	Shubham Sambhaji Majgaonkar	5718	10
3	Vaishnavi Popat Wadekar	5709	10
4	Bapu Siddhu Lambore	5599	10
5	Saurabh Dadaso Range	5677	10
6	Saif B. Mestri	5689	10
7	Shubham Sarjerao Patil	5660	10
8	Ravalnath Machindra Dawari	5525	10
9	Pornima Sabnjay Gurav	5541	10
10	Pawan Vasant Mane	5605	10
11	Prajakta Pandit Patil	5649	10
12	Namrata Jaysing Patil	5644	10
13	Rohit Anil Bodake	5512	10
14	Suraj Shivaji Chile	5519	10
15	Ashvini Ashik Daware	5526	10
16	Suraj Sanjay Chile	5513	10
17	Shridhar Sarjerao Dhere	5531	10
18	Rutuja Baburao Patil	5654	10
19	Abhishekh Patil	5710	10
20	Kiran Pawar	5677	10

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

Name :- Mangesh panduzang Moee
College name :- vivekanand college, kolhapur.
Subject : Economic geography paper No - 8
Roll No : 5716 Class :- BA III

10

वेबरचा उद्योगधंद्याच्या स्थानिकीकरणाचा सिद्धांत :-

उद्योग धंद्याच्या स्थानिकीकरणाविषयी अनेक शास्त्रज्ञांनी वेगवेगळी मते मांडली आहेत. यांतील आल्फ्रेड वेबर या जर्मन शास्त्रज्ञाने आपल्या सिद्धान्तात मांडलेली मते महत्वाची आहेत.

वेबरने उद्योगधंद्याची स्थानिकीकरणाचा मांडलेला सिद्धांत कच्चा माल, दगडी कोळसा, बाजारपेठ व वाहतूक खर्च चार घटकांवर अवलंबून आहे

वेबरने आपल्या सिद्धांतातात दोन प्रकारचा माल गृहीत धरला आहे

१) विशिष्ट भागात सापडणारा कच्चा माल :-

यात दगडी कोळसा, खनिज तेल, कच्चे लोखंड, कापूस रेशिम, ज्युट, ऊस इ कच्च्या मालाचा समावेश होतो. हा माल विशिष्ट भागातच उपलब्ध होतो.

२) सर्व ठिकाणी सापडणारा कच्चा माल :-

यात सूर्यप्रकाश, पाणी, माती, वालू इ. मालाचा समावेश होतो हा माल सर्वत्र सापडतो
पहिल्या विभागात येणारा माल काही विशिष्ट भागातच सापडत असल्याने त्या भागातच उद्योगधंद्याचे स्थानिकीकरण करावे लागते. उदा. पश्चिम बंगालमध्ये ज्युटचे उत्पादन होत असल्याने पश्चिम बंगालमध्ये ज्युट उद्योगाचे स्थानिकीकरण झाले. याचाच अर्थ असा की,

जेथे ज्या प्रकारचा कच्चा माल मोठ्या प्रमाणात उपलब्ध असतो. तेथेच उद्योग धंद्याचे स्थानिकीकरण करावे लागते. दगडी कोळसा व अनिज तेल या शक्तिसाधनांच्या बाबतीतही उद्योगधंद्याचे स्थानिकीकरण ही शक्तिसाधने जेथे उपलब्ध असतात तेथे करणे सोईचे असते.

विशिष्ट भागात सापडणाऱ्या मालाचे वेबरने दोन भागात विभाजन केले आहे.

अ] अशुद्ध किंवा वजन कमी होणारा कच्चा माल :-

काही कच्चा माल असा असतो की, त्याचे पक्क्या मालात रुपांतर झाल्यानंतर वजन कमी होते. उदा. लोहखनिज मंगल धातू, ऊस इ.

उदा :- 1 टन लोहखनिजापासून 1/2 टन सुद्धा शुद्ध लोखंड मिळते, काही कच्च्या मालाचे पक्क्या मालात रुपांतर केल्यानंतर वजन पूर्णपणे कमी होते. दगडी कोळशाचा वापर केल्यानंतर शेवटी थोडाशा शिवाय काहीच शिल्लक राहत नाही.

ब] शुद्ध किंवा वजन कायम राहणारा कच्चा माल :-

काही कच्च्या मालाचे पक्क्या मालात रुपांतर केल्यानंतर त्याचे वजन कमी न होता ते कायम राहते.

उदा. कापूस, लोकर, रेशीम, ज्यूट इ.

उदा. एक किलोग्रॅम लोकरीपासून तेवढ्याच वजनाचे कापड मिळते.

वेबरचा सिद्धांत :-

वरील सर्व गोष्टींचा विचार करून ज्याल्फ्रेड वेबर या शास्त्रज्ञाने उद्योगधंद्याचा स्थानिकीकरणाचा सिद्धांत मांडला.

वेबरच्या मते कच्च्या मालाची उपलब्धता, दगडी कोळशाचे सान्निध्य, बाजारपेठेची समीपता आणि श्रमशक्ती वाहतूक हे घटक उद्योगधंद्याच्या दृष्टीने महत्त्वाचे आहेत.

म्हणून कच्चा माल व दगडी कोळशाच्या क्षेत्रात, बाजार पेठेजवळ आणि जेथे वाहतुकीवरील खर्च कमी आहे अशा ठिकाणी उद्योगधंद्याचे स्थानिकीकरण होते

वेबर यांनी सिद्धांत मांडताना वाहतुकीच्या सोई आणि वाहतुकीवरील खर्च यांवर अधिक भर दिला आहे. वेबर यांच्या मते कच्च्या मालाचे पक्क्या मालात रुपांतर केलेल्या मालाची किंमत जवळच्या बाजार पेठेत कमी आणि सारखी असते. तर दूरच्या बाजार पेठेत त्याच मालाची किंमत जास्त व भिन्न असते वेबरच्या मते, हा वाहतुकीवरील खर्चाचा परिणाम आहे; कारण मालाच्या वाहतुकीवरील खर्च निरनिराळ्या ठिकाणी वेगवेगळा असतो. जवळच्या ठिकाणी हा खर्च कमी आणि दूरच्या ठिकाणी तो जास्त असतो.

उदा:- एका कोळशाच्या खाणीजवळ कोळशाची किंमत 150 रुपये राहील. हा रु. जास्त असलेला खर्च म्हणजे वाहतुक खर्च होय.

म्हणून ज्या ठिकाणी कच्चा आणि पक्क्या मालावर होणारा एकूण खर्च कमीत कमी असतो तीच ठिकाणे उद्योग धंद्याच्या स्थानिकीकरणासाठी आदर्श समजली जातात.

वेबरच्या मते, वाहतुकीवर होणाऱ्या कमीत कमी खर्चाची आदर्श ठिकाणे कच्चा मालाच्या उत्पादक क्षेत्रात किंवा बाजारपेठेजवळ अथवा दळणवळणाच्या मार्गावर स्थापन होतात

अ येथे अशुद्ध लोखंड
ब येथे बाजारपेठ
क येथे कोळसा

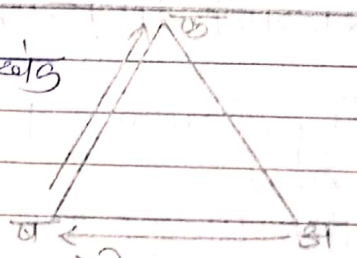

क येथे वाहतुक खर्च 150 रुपये

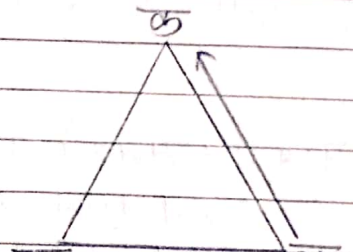

अ येथे वाहतुक खर्च 250 रुपये

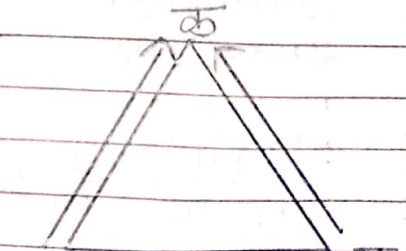

ब येथे वाहतुक खर्च 300 रुपये

लोहपोलाद उद्योगाचे स्थानिकीकरण

वेबरच्या सिद्धांताचे टीकात्मक परिक्षण लोखंड व पोलाद कारखान्यांच्या आणि सुती कापडाच्या गिरण्यांच्या स्थानिकीकरणाची उदाहरणे देऊन केले जाते.

1) वेबरच्या मते, लोहपोलाद उद्योगाचे स्थानिकीकरण दगडी कोळसा अशुद्ध लोखंड बाजारपेठ आणि वाहतुकीच्या सोई या घटकांवर आधारावर होत असते. या कारखान्याचे स्थानिकीकरण कसे होते हे खालील उदाहरणे स्पष्ट होतात.

समजा, एका प्रदेशात 'अ' ठिकाणी अशुद्ध लोखंड, 'ब' ठिकाणी बाजारपेठ आणि 'क' ठिकाणी कोळसा आहे. ½ टन शुद्ध लोखंड तयार करण्यास 1 टन अशुद्ध लोखंड व 2 टन कोळसा लागतो. या खनिजांचा प्रत्येक ठिकाणापर्यंतच्या वाहतूक खर्च हा टनाला 100 रुपये आहे. याप्रमाणे 'अ' ठिकाणी लोहपोलादाच्या कारखान्याचे स्थानिकीकरण केल्यास बाजारपेठेपर्यंत येणारा वाहतूक खर्च 250 रुपये येतो. तर 'ब' ठिकाणी स्थानिकीकरण केल्यास खर्च 300 रुपये येतो. तर 'क' ठिकाणी स्थानिकीकरण केल्यास 150 रुपये येतो. या प्रकारे 'क' ठिकाणी लोहपोलादाचा कारखाना सुरु केल्यास कच्चा माल कारखान्यापर्यंत नेण्यास आणि पक्का माल बाजारपेठेपर्यंत नेण्यास एकूण वाहतुकीवरील खर्च फक्त 150 रुपये येतो.

याकरिता 'क' हे ठिकाण लोखंड-पोलादाच्या स्थानिकीकरणासाठी सर्वात जास्त आदर्श अनुकूल आहे. महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे 'क' हे ठिकाण वाहतुकीच्या मार्गावर असल्याने यास वाहतुकीच्या कामाचा झालेला आहे.

त्यामुळे येथे लोहपोलादाचा कारखाना सुरु केल्यास त्याची प्रगती होईल.

उदा :- भारतातील पश्चिम बंगाल आणि झारखंड व जर्मनीमधील कोळसा लोहपोलाद उद्योगाचे स्थानिकीकरण झालेले आहे.

---

2) सुती कापडाच्या गिरण्यांच्या बाबतीत वेबरने मांडलेली मते थोडी वेगळी आहेत. कापूस हा शुद्ध माल असल्याने त्यापासून नेवाच वजनाचा पक्का माल मिळतो; म्हणून ज्या प्रदेशात कापसाचे उत्पादन होते. त्या प्रदेशात सुती कापडाच्या गिरण्यांचे स्थानिकीकरण करणे काय किंवा

जेथे बाजारपेठ आहे आहे तेथे या गिरण्या सुरु करणे काय या दोन्ही गोष्टी सारख्या सोईच्या व फायद्याच्या असतात. उदा. भारत व संयुक्त संस्थानात कापसाचे उत्पादन होत असल्याने येथे कापड उद्योगाचे विकास झालेला आहे. परंतु जपान व ग्रेट ब्रिटनमध्ये कापसाचे उत्पादन होत नसुले तरी येथे कापड उद्योगास अनुकूल परिस्थिती असुन कापडाला बाजारपेठ आहे. म्हणुन येथे कापड उद्योगाचा विकास झालेला आहे.

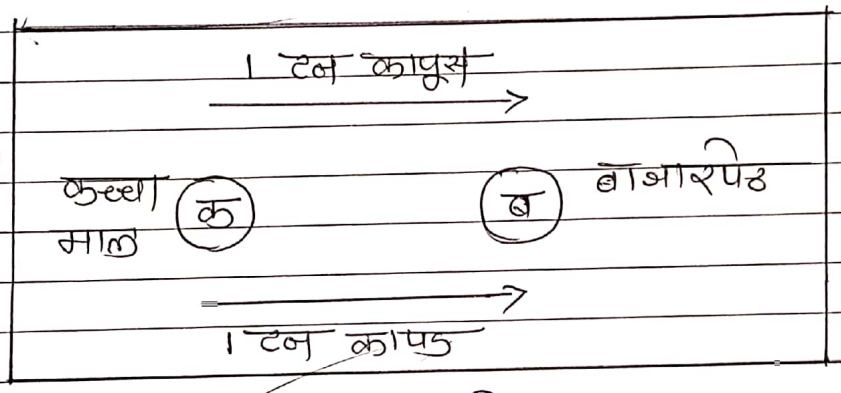

आकृतीत दाखविल्याप्रमाणे, समजा 'क' भागात कापुस पिकतो, आणि 'ब' ठिकाणी बाजारपेठ आहे. म्हणुन 'क' आणि 'ब' या दोन्ही ठिकाणी कापड गिरण्या सुरु करणे सारखे फायद्याचे असते.

लोहपोलाद व सुती कापड उद्योगाच्या बाबतीत सांगितलेले वरील मुद्दे म्हणजे वेबरच्या सिद्धांताचे गुण आहेत.

दोष :-

लोहपोलाद आणि सुती कापड उद्योगाच्या बाबतीत वेबरने सांगितलेल्या वरील गोष्टींचा विचार करता वेबरचा सिद्धांताला बऱ्याच अंशी सत्य आहे; परंतु अलीकडे बऱ्याच शास्त्रज्ञांनी या सिद्धांतावर टीका केल्या आहेत.

१) वेबरने आपला सिद्धांत मांडताना फक्त दगडी कोळसा व कच्चा मालाचाच विचार केला आहे. अलीकडे जलविद्युतचा विकास झालेला आहे. दगडी कोळशापेक्षा

जलविद्युत स्वस्त असते व जिथे ती निर्माण केली जाते तेथून ती दूर वाहून नेता येत असल्याने उद्योगधंद्यांचे स्थानिकीकरण कुठेही करता येते.

मुंबई साखर कारखान्यात बाबतीत पहिल्यास जेथे उसाचे उत्पादन करणे सोईचे असते. तेथे दळणवळण कौशल्य महत्त्व नाही. कारण साखर कारखाने जलविद्युतवर योग्य प्रकारे चालतात.

यावरूनच वेबरचा सिद्धांत हा मर्यादित असून त्यात काही उणिवा आहेत; म्हणून या सिद्धांताचे महत्त्व कमी झाले आहे.

Page No.
Date

10

Name : Mangesh panduang More
college Name : virekanand college, kolhapur.
Subject: Physical Geography of India.
Roll No: 5716 class: BA III

* पर्वतमय प्रदेशाची उत्तर दक्षिण विभागणी :-

1) हिमाद्री, बृहद हिमालय, मुख्य हिमालय (Greater Himalaya) :-

हिमालयाची सर्वात उत्तरे कडील व सर्वाधिक उंची असणारी ही रांग आहे. 6000 मीटर्स सरासरी उंची व 25 कि.मी. रुंदी असणारी ही रांग नंगापर्वत ते नामचा बरवा पर्यंत सलग आहे. या रांगेत अनेक हिमनद्या असून अतिप्राचीन ग्रॅनाइट, नीस, शिस्ट हे खडक आढळतात. 8000 मी. पेक्षा जास्त उंची असणारी माऊंट गॉडविन ऑस्टिन (K2) 8611 मी. धवलगिरी (8172) अन्नपूर्णा (8078 मी.) माकालू (8190 मी.) या यासही अनेक शिखरे आहेत. या शिवाय 7000 मी. पेक्षा अधिक उंचीची त्रिशुल, नंदा देवी, बद्रिनाथ ही शिखरे ही आहेत. या रांगेत झोजी ला, बारा लापचा ला, थांग ला यासारख्या खिंडी असून त्यांचा उपयोग तिबेट व मध्य आशियाशी संपर्क साधण्यासाठी होतो.

या रांगेचा दक्षिणेकडील उतार तीव्र व उत्तरेकडील उतार तुलनेने मंद आहे. समुद्र सपाटीपासून जास्त उंचीवर असल्यामुळे वर्षातील बराच काळ हा संपूर्ण प्रदेश बर्फाच्छादित असतो. या रांगेचा पश्चिम भाग म्हणजे काश्मीरचे खोरे, झस्कार व काराकोरम रांग होय.

सिंधु आणि तिच्या उपनद्यांनी तयार केल्यात्या खोल घळ्या, हिमनद्यांच्या 'U' आकाराच्या दऱ्या, हिमोढ संचयन टार्न किंवा सरोवरे अशा वैशिष्ट्यांचा हा प्रदेश आहे. सिंधु नदीने तयार केलेली नंगा पर्वता-जवळील घळई अतिशय वैशिष्ट्यपूर्ण आहे.

टेथिस समुद्र

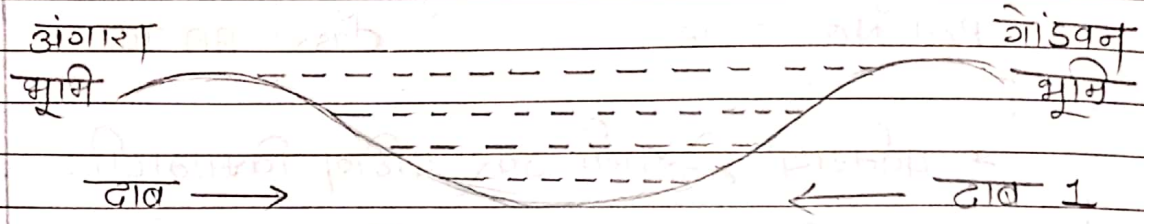

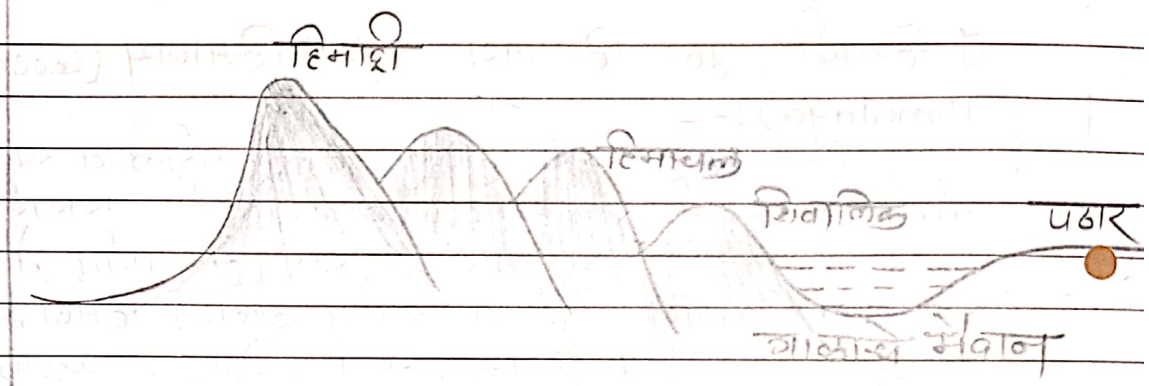

1) हिमालयाची निर्मिती पूर्वीची स्थिती
2) हिमालय व मैदानाची निर्मिती.

हिमालयाची व गंगा मैदानाची निर्मिती

2) हिमाचल, मध्य हिमालय (Lessee Himalaya):-

हिमाद्रीच्या दक्षिणेला 60 ते 90 कि.मी. रुंदीचा हा रांग समांतर आढळते. या रांगेची उंची 3500 ते 4000 मीटर्स असून काही शिखरे 6000 मीटर्स पेक्षा जास्त उंचीची आहेत. हिमाद्री प्रमाणेच उत्तरेचा उतार मंद व दक्षिणेचा उतार तीव्र आणि पूर्वेकडे कमी होणारी उंची ही या रांगेची वैशिष्ट्ये आहेत. सिंधुच्या उपनद्यांमुळे खंडित झालेल्या पीरपंजाल व धौलाधार या रांगांचा समावेश हिमाचल मध्ये होतो.

हिमालयातील अनेक प्रसिद्ध थंड हवेची ठिकाणे या रांगेत आहेत. सिमला, मसुरी, नैनिताल, काठमांडू या ठिकाणांचा या मध्ये समावेश होतो. सुचिपर्णी वृक्षांच्या अरण्ये, गवताची कुरणे आणि हिमनद्यांचे 'U' आकाराच्या दरी सारखे भूविशेष ही या रांगेची खास वैशिष्ट्ये आहेत.

Page No.
Date

३) शिवालिक किंवा बाह्य हिमालय (Outer Himalaya) :-

हिमालयाची सर्वात अलिकडच्या काळात निर्माण झालेली ही रांग 1000 ते 1500 मीटर्स उंची व 50 कि.मी. रुंदी असणारी आहे. या रांगेची निर्मिती झाली आहे. हिमाचल व शिवालिक पर्वत रांगाच्या दरम्यान खोलगट उरुंद दरी आढळते. तिला 'द्वार' किंवा 'दून' असे म्हणतात. या भागात उष्णकटिबंधीय आर्द्र पानझडी वृक्षांची अरण्ये आढळतात.

भारताच्या अतिपूर्वेकडील भागामध्ये पूर्वांचल किंवा नागा, पत्कोई, लुशाई, गारो, खासी, जैंतिया इत्यादी टेकड्यांचा समावेश होतो. या टेकड्यांमधील नागा, लुशाई, पत्कोई टेकड्या ह्या मुख्यतः दक्षिणोत्तर असून त्यांची उंची दक्षिणेकडे कमी होत गेली आहे. या टेकड्यांच्या दरम्यान भारत व म्यानमार यांच्या मधील आंतरराष्ट्रीय सीमारेषा आहे. गारो खासी टेकड्या शिलॉंगच्या पठारावरील असून जगातील सर्वाधिक पावसाची नोंद या टेकड्यांच्या परिसरात होते. या टेकड्या ब्रम्हपुत्रा नदीच्या प्रवाहाला समांतर पूर्वपश्चिम आहेत. घनदाट जंगले, भरपूर पाऊस व तीव्र उतारांच्या टेकड्या हे पूर्वांचल चे वैशिष्ट्य आहे

हिमालय पर्वताचे महत्त्व :-

१) अति उंच पर्वतमय प्रदेशाचा परिणाम भारताच्या हवामानावर झाला आहे. उत्तरेकडून येणारे थंड व कोरडे वारे अडवले जातात.

२) भारतीय उपखंडामध्ये मान्सूनचा पाऊस हे वैशिष्ट्य होण्यासाठी हिमालय हा एक महत्त्वाचा घटक आहे.

३) बारमाही वाहणाऱ्या जगातील महत्त्वाच्या नद्यांचा उगम व गाळाच्या मैदानाची निर्मिती ही या हिमालयामुळेच पर्वतामुळेच झालेली आहे.

४) भरपूर जलधारण शक्ती असणारी गाळाची सुपीक मृदा व त्यावर आधारित शेती हे हिमालयामुळेच झाले आहे.

५) हिमालयाची उंची, विस्तार आणि त्यामुळे झालेला हवामानातील बदल हा प्राणी व वनस्पतींच्या विविध जातींना वरदान ठरलेला आहे.

असंख्य दुर्मिळ वनस्पती, प्राणी ही जैवविविधता हिमालयामुळेच आढळते.

ङ) रूपांतरित व रूपांतरित खडक उपलब्ध ह्या पर्वतरांगेत दगडी कोळसा, नैसर्गिक वायू, चुन खडक, संगमरवर इत्यादी अनेक खनिजे आढळतात.

च) अनेक थंड हवेची ठिकाणे, सृष्टी सौंदर्य, तीर्थ क्षेत्रे, गिर्यारोहण व बर्फावरील खेळ या मुळे संपूर्ण जगातून पर्यटक मोठ्या प्रमाणावर आकर्षिले जातात. काश्मिर हे तर पृथ्वीवरील नंदनवनच आहे.

छ) हिमालयामुळे चीन सारख्या शेजारी राष्ट्राला अलग करणारी आंतरराष्ट्रीय सीमा ही नैसर्गिक सीमा रेषा आहे.